

Razvitak umetnosti?
 Ili još detaljnije — razvitak književne umetnosti? Ta odavno je ona razvila svoju fantaziju preko svih granica dobra. Svoj cilj, da razvija fantaziju o dobroti, o potencijalnom čoveku ona je temeljno postularala u delu Dantese i Servantesa, a ova dva trgagaoca za svetlošću i za pravdom sačinjavaju krvotok moderne estetske ere kojoj i mi pripadamo.

Otkako je vitez ganuljivog tvrdog srca krenuo u svoj pohod da ne gledajući na istinu sprovede ljubav na zemlji, sa kristalnom jasnoćom se zna razlog književnog delovanja. Otada se zna i osnovni paradoks te guštoperne i tipografske rabote. Tražiti ljubav znači tražiti istinu. Zato je dakle, Don Kihot pojahao Rosinanta da smanut „ne gledajući na istinu sprovede istinu na zemlji!“

Zna se iz Servantesovog dela da je svaki onaj ko podo da stvara sve viši i savršeniji moral, osuđen da ga kosiorom sred oka zaseće praktična istina, istina kapitala, istina praktičnog individualizma koji sebe tako često maskira i odeva u haljinu kolektivnog opšteg interesa. Rascep etičkog i praktičnog individualizma izgleda da je razlog one permanentne polarizacije koju na svojoj koži oseća svaki ljubitelj ispovedanja koji se latio pera.

Praktični individualizam je pripravan da nam odmah sutra, još danas da 20.000 stranica teksta o našoj književnoj prošlosti. Jer praktičnom individualizmu je dovoljno da registruje sve ono što se eksplicitno prezentiralo u prošlosti kao istorija našeg duha i morala. Najverniji sluga praktičnog individualizma, akademski duh, voljan je da nam iznese sve simptome morala i dobra. Nasuprot njemu etički individualizam je voljan da rodi novog Skerlića, koji će celu književnu prošlost podrediti jednoj (svojim) predstavi dobra i istine.

AKADEMIZAM

A nijedno nam ne treba. Jer izneti akademski u 16 tonova orlujske esejdine o karakterima, ličnostima i idejama naših predaka ne odstupajući od terminologije kojom su se sami služili, znači robovati prošlosti. Zna se da u većini slučajeva ljudi nisu svesni svoje prave prirode. A naša književna prošlost je krcata delima koja slikaju ne ono što smo bili, nego ono što smo zamisljali da smo. Naš umetnik je bio tako često najstor za sakrivanje istine. Nije lagao. Tražio je višu logiku forme i morala, ali je istinu gušio, maskirao; ostala je skrivena kao krv ispod kože.

Naša današnja istorija književnosti zato mora svoj istraživački program zasnovati na načelu otkrivanja istine. Ona mora naučiti da u svakom današnjem delu fiksira sem njegovog očiglednog morala i čitav sistem maski za sakrivanje istorijske istine. Naša istorija književnosti mora istražiti sredstva psihologije, istorijske ontologije, ekonomike, (sudbine, gladi, tragedije, egzaltacije) kakav je bio taj naš čovek. Kad nam još u toj apstraktna estetika saopšti kako je o sebi frazirao taj naš čovek, tada ćemo, upoređujući isti-

RAŠA POPOV

10-24528007

ISTORIJA KNJIŽEVNIH MASKI

nu bića sa izrečenom svešču bića, saznati kakve su maske bića, i naslutićemo kakve su dimenzije NEIZREČENOG BIĆA.

Simptomi morala koje je književnost registrovala nisu potpuna slika morala našeg čoveka. Njima se mora pripojiti skica nezrečene svesti. Naša istoriografija je u književnosti dosada bila sklona da prašta i da uzima za greh.

Akademski kriterijum analize prošlosti bio je sklon da piscima, kao nacionalnim veličinama, kao vaspitno poučnim osobama, korigisim za primenjem prosvetnu didaktiku, OPROSTI neistinitost, frazerstvo, reakcionarnost. Opraštalo im se što stvaraju sistem MASKI, i još se mislilo da je to dobro za vaspitanje mladih naraštaja! Mislio se da je bitna lepota tih maski, a „ono što je lepo nije nikad škodljivo“. A potvrdu za lepotu tih starinskih, bajatih književnih formi nalazili su po dobrom starom isprobanom akademičarskom receptu u delima stare kritike! I tako se istinitost i lepota, Zmajevog dela potkrepljuju izjavom njegovog savremenika Skerlića. Krug se zatvara, spušta se zavesa između nas i naše prošlosti. Tu zavesu treba iskidati u paramparčice i suditi o književnoj prošlosti našim, današnjim merama. Oštro, beskompromisno treba iseći u paramparčad celog Zmaja.

Znači li da ćemo time dobiti famoznog „novog Skerlića“? Hoćemo li time da se stavimo na stranu etičkog individualizma? Ni etički individualizam ni „novi Skerlić“ nisu dovoljni, jer cilj nam ne može biti da uništimo svoju prošlost. Posle kakvog jednog zahvata kakav preporučujem, od pomenutog Zmaja ostale bi samo dve tri satiričke pesme i desetine dečijih. On bi sinuo kao naš prvi psiholog. Tad bih zahtevao od psihološkog instituta da izradi monografiju: „ZMAJEVA DEČJA PSIHIOLOGIJA“, ali nikako ne bih silio srce da Zmaja guta kao melem za dušu u časovima bola. A kritičara bih, njegovog savremenika, umesto da ga pozivam za svedoka koji dokazuje vrednost pisca, tretirao kao sastavni deo, kao saučesnika u stvaranju misainog sistema, u

ovom slučaju građanske laži. Zmaj bi srećno prošao jer bi se neke njegove vrednosti istakle u prvi plan.

A šta sa piscima koji ne izdrže savremeni kriterijum? Zar ih se odreći? Zar ih isključiti iz školske lektire? To pitanje postavljaju oni koji primenjuju na naše pisce iz davnine, akademski kriterijum. Oni zato i OPRASTAJU Laz, izveštacnost i književne grehe našim piscima. Opraštaju im da ih ne bi diskvalifikovali, da se ne bi odrekli tradicije. Jer zlo je sopstvene se prošlosti odri-
 cati.

PURITANSTVO

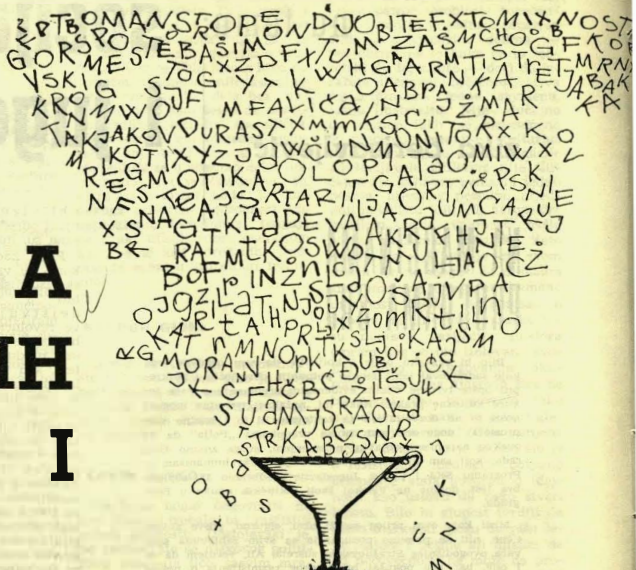
A šta se dešava kad se primeni na književnu prošlost „progresivistički“ kriterijum? Jadnim našim piscima UZME SE ZA GREH njihova lažljivost. Tad se pisci naše prošlosti diskvalifikuju. Izostavljaju se iz lektire.

Primer nije dobar, ali u mojoj generaciji dogodilo se da smo mi studenti domaće književnosti za DISA prvi put čuli na četvrtj godini studija! Primer nije zdrav, jer Disu, oni koji su ga spalili i ciklonizirali iz lektire, nisu za greh uzimali lažljivost, nego činjenicu što je priznavao čulno i tragično kao komponente ljudske sudbine. No, iako je dati primer iščašen iz zgloba ovog izlaganja, on svedoči da UZIMATI ZA GREH stvaralačku orijentaciju ili nemoguć nekog pisca iz prošlosti, znači odričati ga se, ne koristiti ga kao iskustvo. A mi svoju književnu prošlost moramo koristiti kao etičko i izražajno iskustvo.

Ne time što bismo piscima oprostili njihovo maskiranje svesti, nego time što bismo tačno DEFINISALI PRIRODU KNJIŽEVNIH MASKI KOJE SU SEBI NA OČI, NA DUŠU, NA USTA STAVLJALI NAŠI PRECI. Događiće se jedna čudna stvar. Školska deca neće dobiti grčeve u stomaku kad im se naredi da s divljenjem i saosećanjem čitaju neke arhaične, frazerske pesme ili romancije. Neće dobiti bat grčeve, jer niko neće od njih tražiti da se dive i saosećaju sa jednim sistemom izražavanja koji govori o nekakvom NEPRIRODNOM ČOVEKU. Djaci i naši sinovi moć će da čitaju dela svojih predaka, da nauče kako se u našim meridianima usled pritiska istorije čovek „od duha“ svikao da sakriva psihu PRIRODNOG ČOVEKA. Kurs naše književnosti izmeće sem svih već poznatih moralnih vrednosti, lepota i divota, zlatnih jabuka i savršenog humanizma, u sebi još jednu vrednost: otkriće maske neprirodnosti na licu čoveka. Taj kurs će pokazivati kako se kretala istorijska linija rađanja fiktivnog, simboličkog čoveka u neprimativnoj eri. Jer o simbolizmu primitivnog čoveka znamo dosta, a o simbolizmu neprimativnog čoveka znamo još uvek vrlo malo.

1975. GODINE

Ne trebaju nam dakle ni simptomi morala, ni jedna jedina realna slika morala. Istorič knji-

ževnosti treba da nas upozna sa istinom morala i sa njegovom fikcijom.

Samo tako će istorik književnosti biti mentalni higijenicar. On mora davati lekovito štivo duši naše dece. On mora pisati ne samo za svet stručnjaka nego treba da stvori živo štivo, popularno patriotsku psihologiju koja neće govoriti o duši Joakima Vujića, nego o duši naše dece, o nekakvoj kakva će biti 1975. Zato se mora u toj seriji tekstova razlučiti istina od maske. Da bi naše potomstvo znalo da se bori za viši uzvišeni moral, a da ga iza maske i iza busije ne sačekta sa kosiorom nosilac „praktične istine“. Da ga ne sačekta onaj što zaseca posred oka svakog sanjara koji svoju fantaziju razvije preko svih granica dobra.

To nam treba da bi naše potomstvo u borbi za viši moral znalo da „gledajući na istinu sprovede istinu na zemlji“. Jer iako je Don Kihot slatka, draga budala, nije nam potreban discrirani skolastički sistem koji bi da stvara nove Don Kihote, nove „borce za istinu koji ne gledaju na istinu“. Nije nam potreban discrirani školsko-naučni sistem i zato, što se u njemu onaj ko ne postane Don Kihot lako može pretvoriti u simboličkog Raskoljnika. No o toj disciraciji klanog, arhaičnog, prosvetiteljsko-naučnog sistema ovaj naš simpozijum ne govori, tako da tu temu odbacujem kao deplasi-ranu u ovoj prilici.

KEDV

Kuda će se umetnost razvijati? Autori ovog simpozija sasvim su vešto u njegovom naslovu povežali pitanje izrade istorije književnosti sa pitanjem budućnosti umetnosti. Jer sagledati tokove prošlosti znači videti dobar deo razvoja u budućnosti.

Insistirajući na sukobu između istine i maske u prošlosti, ja sam svoju prognozu budućnosti već skicirao. Neće moći umetnost da ide „preko svih granica dobra“. Ali njoj će na utrobi petom stajati uvek oni koji u ime praktične istine i trezvenosti, vičući protiv prelaženja granica dobra, vitu ustvari na dobro upšte.

Umesto da se spori sa tezom da su moral i njegova pogonska sila — čovekova VOLJA, uvek neizbežno hladni, mrski i svirepi, kako je to filozofija volje u prvoj polovini XX veka otuđeno volela da propoveda, podsetiću se jedne od najhumanijih lingvističkih finesa. Reč je o finesi i kojoj je duboki narodni genij stvarajući jezički spreg umeo da stvara humanističku poeziju. Pradavni, nepoznat stvaralac reči, taj najfundamentalniji pesnik, u čijem se tvoračkom gestu sadrže svi razvojni principi umetnosti, obradovao me je neopisivo kad sam prečvutič rečnik mađarskog jezika primetio subjektivno (možda na efimološki precizno) da u tom jeziku reč volja i reči drag, mio i ljubavnik, potiču iz istog korena. Od volje stvorili su ljubav. Svojom voljom su je radali. Od one u drugim jezicima studene i čelne reči KEDV (volja) svetlali su reči KEDVES (drag, mio; ljubavnik).

Razvoj umetnosti, taj istorijski volje u budućnosti, kretanje se po osnovnim principima iz koje je taj pradavni pesnik-lingvisti, otac jezika, postularao. Sekundarnih principa može biti milion. Oni se broje godinu, dve, deset, sto, ali vreme je ipak najbolji mislilac o bitnom: protičući, ono sekundarizuje i primarizira.

Naš istorik književnosti mora povladivati ovaj razvoj tendenciji vremena, on ne sme akademski verovati u neprolaznost estetsko-historičkih kategorija.

